

В.К. Горкавий, канд. екон. наук, професор
О.М. Карповець, студентка магістратури
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ НАЯВНОСТІ І ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Постановка проблеми. Зростання обсягів основних засобів, їх якісне вдосконалення та раціональне використання є головною умовою зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства і підвищення ефективності виробництва. В цьому аспекті необхідна більш активна участь держави у встановленні науково-обґрунтованого паритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, розвитку ринкових форм матеріально-технічного забезпечення, наданні державних субсидій і пільгових кредитів, формуванні сприятливої податкової політики, створенні інших необхідних умов для відновлення платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників.

В сільському господарстві порівняно з іншими галузями національної економіки значно більше об'єктів наявності, формування та експлуатації основних засобів. Це обумовлює необхідність використання відповідних методичних підходів до аналізу їх наявності, відтворення та раціонального використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методології аналізу формування і відтворення основних засобів знайшли відображення у наукових працях Я.К. Білоуська, Л.М. Братчук, Т.Г. Камінської, Т.В. Калашнікової, А.М. Михайлова, М.М. Могилової, О.В. Олійника, Г.М. Підлісецького, Н.М. Проценко, К.О. Утенкової, І.О. Шарко та ін. [1-10]. Незважаючи на їх теоретичне і практичне значення, зміни, що відбулися в аграрному секторі економіки на етапі становлення ринкових відносин, потребують подальших досліджень питань аналізу наявності та відтворення основних засобів з метою прийняття дієвих управлінських рішень.

Формування цілей статті. Метою даної статті є викладення результатів дослідження щодо методологічних засад аналізу наявності та відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність, кількісні та якісні зміни основних засобів характеризують за допомогою натуральних і вартісних показників. Натуральні показники використовують при аналізі

наявності та рівня забезпеченості агроформувань окремими видами основних засобів, їх технічного стану та функціональної придатності. Вартісні показники дають змогу визначити загальний обсяг основних засобів, їх структуру, динаміку та відтворення.

При аналізі наявності та руху основних засобів особливу увагу приділяють їх оцінці та забезпеченню порівнянності у часі. Оскільки основні засоби використовують тривалий період, то одночасно функціонують засоби, введені в дію у різні періоди при неоднакових умовах і з різною оцінкою. Крім того, в процесі використання основні засоби зношуються фізично і втрачають частину своєї вартості. В зв'язку з цим у практиці аналітичної роботи використовують такі види оцінки основних засобів: 1) за первісною вартістю; 2) за первісною вартістю без величини зносу; 3) за повною відновною вартістю; 4) за відновною вартістю без величини зносу.

В активі балансу сільськогосподарських підприємств основні засоби обліковують за повною первісною вартістю. В зв'язку з цим однакові основні засоби, але придбані (збудовані) у різний період мають неоднакову оцінку. Це пояснюється зміною цін на засоби виробництва, енергоносії, сировину, будівельні матеріали, підвищенням заробітної плати у будівництві тощо.

Для встановлення єдиної оцінки основних засобів періодично проводять їх переоцінку, під якою розуміють зміну вартості основних засобів з метою приведення їх у відповідність з сучасними умовами відтворення. Основними завданнями переоцінки є усунення змішаної оцінки основних засобів за цінами різних років, встановлення цін, що відповідають суспільно необхідним затратам праці на виробництво основних засобів, визначення фактичного зносу засобів праці.

Сільськогосподарським підприємствам надано право самостійно здійснювати переоцінку об'єктів основних засобів, якщо їх залишкова вартість суттєво (як правило, більше ніж на 10%) відрізняється від справедливої вартості. При цьому під справедливою вартістю розуміють вартість конкретного об'єкта основних засобів, що може бути отримана в операціях обміну між проінформованими, зацікавленими та незалежними сторонами. Для земельних ділянок, будівель, машин та обладнання за справедливу приймають ринкову вартість, для інших основних засобів – відновну (сучасну собівартість придбання) вартість. У разі переоцінки об'єкта основних засобів на ту саму дату переоцінюються всі об'єкти групи основних засобів, до якої належить цей об'єкт.

У практиці аналітичної роботи основні засоби сільськогосподарських підприємств класифікують за функціональним

призначенням, видами економічної діяльності, натурально-речовому складу, використанням та належністю. Матеріали бухгалтерського обліку та статистичної звітності дають змогу аналізувати структуру основних засобів.

Структура основних засобів – це питома вага (як правило виражена у відсотках) окремих їх груп у загальній вартості. Вона може бути визначена за ознаками функціонального призначення, власності та використання.

За характером участі у виробничому процесі основні засоби сільськогосподарських підприємств поділяють на три групи: 1) виробничі основні засоби сільськогосподарського призначення; 2) виробничі основні засоби несільськогосподарського призначення; 3) невиробничі основні засоби.

До виробничих основних засобів сільськогосподарського призначення належать засоби, які безпосередньо пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції сільського господарства. Виробничі основні засоби несільськогосподарського призначення включають засоби, які використовуються для виробництва продукції інших галузей. Це засоби промислово-виробничого призначення, будівництва, торгівлі і громадського харчування. Невиробничі основні засоби не беруть безпосередньої участі у виробничому процесі, а використовуються для задоволення культурно-побутових та інших потреб сільського населення. До них належать засоби житлового і комунального господарства, побутового обслуговування, освіти, культури і мистецтва, охорони здоров'я, фізичної культури і соціального забезпечення.

Останнім часом сільськогосподарські підприємства передали об'єкти основних засобів соціального призначення на баланси органів місцевої влади. Але, враховуючи обмежені фінансові можливості органів місцевого самоврядування для розвитку соціальної інфраструктури, а також її винятково важливе значення для відродження сільських територій і мотивації аграрної праці, економічно активні сільськогосподарські підприємства продовжують будівництво і утримання об'єктів невиробничих основних засобів.

Аналіз структури основних засобів агроформувань за функціональним призначенням здійснюють в динаміці, оцінюючи структурні зрушення, що відбулися за останні роки.

Безумовно, вирішальна роль у поліпшенні оснащеності сільських жителів основними засобами соціальної інфраструктури (особливо інженерними комунікаціями і спорудами) належить відновленню державного інвестування розвитку соціальної сфери відповідно до Закону

України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві». Разом з тим залучення коштів недержавних інвесторів, зокрема сільськогосподарських підприємств, до створення інфраструктури об'єктів має винятково важливе значення як для поліпшення якості життя сільського населення, так і для розвитку виробничої сфери.

Аналіз структури основних засобів у галузевому розмірі має важливе практичне значення для галузевого управління і здійснюється за даними первинного обліку.

До основних виробничих засобів рослинництва відносяться земельні ділянки, що використовуються у даній галузі, трактори, комбайни, ґрунтообробні агрегати, посівні, садильні і збиральні машини, устаткування для очистки і сушіння зерна, машини для боротьби з шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур, засоби для зрошення і осушення, для внесення органічних і мінеральних добрив, зерно-, плодо-, картопле- і овочесховища, приміщення агрокабінетів і лабораторій, силосні башти, ями і траншеї, теплиці усіх видів, парники, площадки для обробки і зберігання зерна, криті токи, навіси для сільськогосподарських машин і знарядь, резервуари, гідротехнічні споруди та ін.

Основні виробничі засоби тваринництва включають продуктивну худобу, корівники, доїльні зали, телятники, свинарники, вівчарні, конюшні, пташники, інкубатори, коконосушилки, кормокухні, зооветдільниці і лабораторії, гноєсховища, артезіанські скважини, водопідійомники, водопровідні сітки з автонапувалками, ванни для овець, клітки для звірів, машини для кормоприготування і роздачі кормів, земельні ділянки тваринництва та ін.

До основних засобів загального призначення відносяться робоча худоба, адміністративно-господарські будівлі і споруди, транспортні засоби загальногосподарського призначення, склади, автомобільні та пожежні гаражі, вагові, внутрішньогосподарські шосейні дороги, гаражне і ремонтне устаткування для технічного обслуговування і ремонту автомобілів та ін.

За натурально-речовим складом основні виробничі засоби відповідно до типової класифікації (Положення (стандарт)) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів України 27 квітня 2000 р. №92) поділяються на такі групи: 1) земельні ділянки; 2) капітальні витрати на поліпшення земель; 3) будинки, споруди та передавальні пристрої; 4) машини та обладнання; 5)

транспортні засоби; 6) інструменти, прилади та інвентар; 7) робоча і продуктивна худоба; 8) багаторічні насадження; 9) інші основні засоби.

Окремі групи основних засобів включають різнорідні об'єкти, які з різною інтенсивністю беруть участь у виробничому процесі і, відповідно, по різному зношуються. В зв'язку з цим в аналітичній роботі основні засоби поділяють на активні (наприклад, машини та обладнання, транспортні засоби, племінна продуктивна і робоча худоба) і пасивні (наприклад, будинки, споруди, передавальні пристрої).

Аналіз структури основних виробничих засобів за натурально-речовим складом і видами економічної діяльності необхідно здійснювати з урахуванням виробничого напрямку, спеціалізації і рівня концентрації виробництва.

Істотне значення в аналізі структури основних засобів має їх розподіл на власні та орендовані. До орендованих основних засобів відносять засоби взяті у тимчасове користування у фізичних чи юридичних осіб за відповідну орендну плату. При цьому об'єкти оренди (земля, майно, техніка) передані за договором оперативної оренди, обліковуються на балансі орендодавця та на позабалансовому рахунку орендаря. При фінансовій оренді об'єкти оренди знаходяться на балансі орендаря, що є мотивом до їх повного збереження й ефективного використання.

Відтворення основних засобів сільського господарства є важливою складовою частиною відтворення продуктивних сил суспільства і необхідною умовою економічного зростання. Для аналізу відтворення основних засобів використовують такі показники:

1) динаміки – відношення вартості основних засобів на кінець року до вартості їх на початок року;

2) оновлення – відношення вартості нових засобів, введених в експлуатацію за рахунок капітальних інвестицій за звітний рік, до наявності основних засобів на кінець року;

3) термін оновлення основних засобів – відношення вартості основних засобів на початок року до вартості основних засобів, введених в експлуатацію протягом року;

4) вибуття – відношення вартості засобів, що вибули за рік внаслідок зносу, до їх вартості на початок року;

5) зносу – відношення суми зносу основних засобів до їх повної первісної вартості;

6) збереження – відношення залишкової вартості основних засобів до їх повної первісної вартості. Оскільки цей показник характеризує частку незношеної частини основних засобів, то його можна розрахувати і як різницю між 1 (100 %) і показником зносу основних засобів.

Наведені показники відтворення основних засобів можуть бути проаналізовані як в цілому, так і в розрізі окремих їх груп (таблиця).

Як видно з табл. 1, у звітному році порівняно з минулим роком наявність основних виробничих засобів аналізованого підприємства дещо зросла за рахунок інтенсивного їх оновлення. Інтенсивний тип відтворення основних засобів забезпечив зниження рівня їх зносу і зростання експлуатаційної придатності.

Відтворення основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення

Показник	Минулий рік	Звітний рік	Відхилення, +; -
Наявність на початок року, тис. грн	12870	13138	+268
Надходження протягом року, тис. грн	1594	1795	+201
Вибуття за рік, тис. грн	1326	1461	+135
Наявність на кінець року, тис. грн	13138	13472	+334
Річний приріст, тис. грн	268	334	+70
Сума зносу, тис. грн:			
на початок року	5701	5662	-39
на кінець року	5662	5658	-4
Показники відтворення, %:			
динаміки	102,1	102,5	+0,4
оновлення	12,1	13,3	+1,2
приросту	2,1	2,5	+0,4
вибуття	10,3	11,1	+0,8
зносу: на початок року	44,3	43,1	-1,2
на кінець року	43,1	42,0	-1,2
придатності : на початок року	55,7	56,9	+1,2
на кінець року	56,9	58,0	+1,1
Термін оновлення основних засобів, років	8,0	7,3	-0,7

Аналізуючи відтворення основних засобів, перевіряють виконання планових завдань з введення в експлуатацію нових об'єктів та впровадження нової техніки.

Висновки. 1. При аналізі наявності та руху основних засобів особливу увагу необхідно приділяти їх оцінці та забезпеченню порівнянності у часі. Для встановлення єдиної оцінки основних засобів

періодично проводять їх переоцінку (інвентаризацію), під якою розуміють зміну вартості основних засобів з метою проведення їх у відповідність з сучасними умовами відтворення.

2. Сільськогосподарські підприємства здійснюють переоцінку об'єктів основних засобів, якщо їх залишкова вартість суттєво (як правило, більше ніж на 10 %) відрізняється від справедливої вартості. При цьому під справедливою вартістю розуміють вартість конкретного об'єкта основних засобів, що може бути отримана в операціях обміну між проінформованими, зацікавленими та незалежними сторонами. Для земельних ділянок, будівель, машин і обладнання за справедливу приймають ринкову вартість, для інших основних засобів – відновну (сучасну собівартість придбання) вартість.

3. Відтворення основних засобів сільського господарства є важливою складовою частиною відтворення продуктивних сил суспільства і необхідною умовною економічного зростання. Для аналізу відтворення основних засобів доцільно користуватися системою показників, серед яких: динаміки, оновлення, вибуття, зносу, збереження та термін оновлення основних засобів.

Бібліографічний список: 1. Братчук Л.М. Нові вимоги Податкового кодексу та завдання бухгалтерського обліку для їх вирішення. Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 62-64. 2. Камінська Т.Г. Концепції амортизаційної політики в бухгалтерському обліку. Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 51-54. 3. Михайлов А.М. Оновлення основних засобів у сільськогосподарських підприємствах на основі впровадження технологічної політики // Вісн. ХНАУ. – 2009. – № 6. – С.159-166. 4. Михайлов А.М., Стоянець Н.В. Роль Іноземних інвестицій при відтворенні виробничого потенціалу підприємств. Вісн. ХНАУ. – 2010. – № 10. – С. 130-137. 5. Могилова М.М., Підлісецький Г.М., Білоусько Я.К. Економічні проблеми формування та відтворення основних засобів у сільському господарстві // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 184-185. 6. Олійник О.В., Калашнікова Т.В. Державна підтримка матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 95-100. 7. Підлісецький Г.М., Могилова М.М. Напрями наукових досліджень проблем відтворення та ринку основних засобів сільського господарства // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 76-79. 8. Проценко Н.М. Впровадження інноваційних технологій при різних рівнях матеріально-технічного забезпечення // Вісн. ХНАУ. – 2009. – № 13. – С. 277-288. 9. Утенкова К.О. Відтворення основних засобів та його фінансове забезпечення в сільському господарстві. автореф. дис. на

здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Харків, 2006. – 20 с. 10. Шарко І.О. Оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств методом аналізу оболонки даних // Вісн. ХНАУ. – 2010. – № 8. – С. 265-272.

Горкавий В.К., Карповец Е.Н. Методологические принципы анализа наличия и воспроизводства основных средств. Рассмотрены методические подходы к анализу наличия и структуры основных средств, предложена система аналитических показателей их движения и воспроизводства.

Gorkavy V., Karpovets E. Methodological principles of analysis of presence and reproduction of the fixed assets. The methodical going is considered near the analysis of presence and structure of the fixed assets, the system of analytical indexes of their motion and reproduction is offered.